

Araştırma Makalesi • Research Article

The Importance of Genius in Kant's Understanding of Art

Kant'ın Sanat Anlayışında Dehanın Önemi

Hasan Hüseyin KARGIN¹

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 19 October 2024

Received in revised: 11 November 2024

Accepted: 11 November 2024

Keywords:

Kant

Art

Genius

Talent

Work of Art

ABSTRACT

In this article, the concept of genius, which can be considered as the basis of Kant's understanding of art, will be discussed. According to the thinker, when we think of art, beautiful art should come to mind. Fine art, on the other hand, is a unique, perfect and original work of genius. According to Kant, only genius can produce high art. Kant defines genius as the ability to rule art. Genius is an innate ability and cannot be developed through any education. This superior talent has an indispensable role in establishing the rules that fine arts should follow. Kant puts forward arguments indicating the importance of genius in fine art. The first argument is that all fine arts assume rules that enable them to be recognised as artistic and cannot be derived from a rule whose determining ground is a concept. Therefore, fine art cannot itself think of a rule from which its product is to be derived. However, since there must be a rule that precedes the product in order for it to be recognised as art, the instrument to which this rule is assigned must be within the power of the subject and, in particular, must be a creation of the subject's innate genius. It must be an innate faculty, because if it were a taught skill, it would exist as a product of learnt rules and concepts, as opposed to the power by which the rules and concepts of art were first created. Kant elaborates his theory of the faculty of genius by identifying four characteristics of genius that will serve to show how it relates to and extends Kant's general theory of aesthetic judgement. The first characteristic of genius as Kant defines it is 'the ability to produce things for which no particular rule can be given, as opposed to a predisposition of skill towards things that can be learnt in accordance with a rule. Consequently, originality must be its primary characteristic. The second characteristic of genius is that, although it must be original, it must also be exemplary, worthy of imitation, and exist as a standard or rule of judgement. Thirdly, there can be no way of scientifically describing or demonstrating how genius produces its works, and therefore the artist cannot will or plan to bring fine art into existence. Finally, Kant clarifies that genius is only a faculty that prescribes rules for fine art and plays no role in prescribing rules for science.

MAKALE BİLGİSİ

Makale geçmişi:

Başvuru tarihi: 19 Ekim 2024

Revizyon tarihi: 11 Kasım 2024

Kabul tarihi: 11 Kasım 2024

Anahtar Kelimeler:

Kant

Sanat

Deha

Yetenek

Sanat Eseri

ÖZ

Bu makalede, Kant'ın sanat anlayışının temeli sayılabilecek deha kavramı ele alınmıştır. Düşünürü göre sanat deyince akla güzel sanat gelmelidir. Güzel sanat ise ancak bir dehanın eseri olan, eşsiz, mükemmel ve özgün bir eserdir. Kant'a göre yüksek sanat ancak deha üretebilir. Kant dehayı sanata kural koyan yetenek olarak tanımlar. Deha, doğuştan gelen bir yetidir ve herhangi bir eğitimle geliştirilemez. Bu üstün yetenek güzel sanatların uyması gereken kuralları oluşturmada vazgeçilmez bir role sahiptir. Kant, güzel sanatta dehanın önemini belirten argümanlar öne sürer. Buna ilk argüman tüm güzel sanatların sanatsal olarak kabul edilmesini sağlayan kuralları varsaydığı ve belirleyici zemini bir kavram olan bir kuraldan türetilmeyeceğidir. Dolayısıyla güzel sanatın ürününü meydana getireceği bir kuralı kendisi düşünemez. Bununla birlikte, ürünün sanat olarak kabul edilebilmesi için ondan önce gelen bir kural olması gerektiğinden, bu kuralın atandığı araç öznenin gücü dahilinde olmalı ve özellikle de öznenin doğuştan gelen deha yetisinin bir yaratımı olmalıdır. Bu doğuştan gelen bir yetenek olmalıdır, çünkü eğer öğretilen bir beceri olsaydı, sanatın kural ve kavramlarının ilk olarak kendileri tarafından oluşturulduğu gücün aksine, öğrenilen kural ve kavramların bir ürünü olarak var olurdu. Kant deha yetisi teorisini, deha kavramının Kant'ın genel estetik yargı teorisine nasıl bağlantılı olduğunu ve bu teoriyi nasıl genişlettiğini göstermeye hizmet edecek dört özelliğini tanımlayarak detaylandırır. Kant'ın tanımladığı dehanın ilk özelliği, bir kurala uygun olarak öğrenilebilen şeylere yönelik bir

¹ Dr., Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, karginhasanhuseyin5@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-7085-5261.

beceri yatkınlığının aksine belirli bir kuralın verilemeyeceği şeyleri üretme yeteneği olmasıdır. Bunun sonucu olarak özgünlük onun birincil özelliği olmalıdır. Dehanın ikinci özelliği, her ne kadar orijinal olması gerekse de aynı zamanda örnek teşkil etmesi, taklit edilmeye değer olması ve bir standart ya da yargılama kuralı olarak var olmasıdır. Üçüncü olarak, deha gücünün eserlerini nasıl ürettiğini bilimsel olarak tanımlamanın veya göstermenin bir yolu olamaz ve bu nedenle sanatçı güzel sanatı var etmeyi isteyemez veya planlayamaz. Dördüncü olarak Kant, dehanın yalnızca güzel sanata kural koyan bir yeti olduğunu ve bilime kural koymada herhangi bir rol oynamadığını açıklığa kavuşturur.

GİRİŞ

Felsefe tarihinin en önemli filozoflarından biri olan Immanuel Kant (1724-1804), eleştirisi felsefesinin üçüncü ve sonuncu kitabı olan, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*'ni 1790 yılında kaleme almıştır. Kant, bu kitapta estetik ve teleoloji hakkındaki görüşlerini en ince ayrıntılarına kadar analiz etmiştir. Eser, beş sayfalık bir önsöz, otuz bir sayfalık bir giriş, iki kitap ya da iki büyük bölüm ve bölümlere bağlı alt bölümlerden oluşmaktadır. Kant, girişte felsefenin bölümlenmesini, birinci kitapta güzelin analitiğini, hoşlanmanın mahiyetini, estetik deneyim ve yargıyı ele alırken, ikinci kitapta ise yücenin analitiğini ele almıştır. Burada yüce olanı ve ayrıca sanatsal yaratımı tartışır. Bu makalenin konusunu teşkil eden sanat- deha ilişkisi, 23. Paragrafı ile 54. paragraf arasındaki kısımlarda dizgeli bir biçimde ele alınır. Kant, burada yücenin ne olduğundan, neye yüce deneceğinden, matematiksel olarak yücenin ne olduğundan, doğanın dinamik yücenesinin ne olduğuna kadar yücenin tahlilini yapar. Daha sonra 30. Paragraftan itibaren 'Arı Estetik Yargının Tümdengeli' kısmında estetik yargıların mahiyetini tahlil eder. Aşağıda da çokça üzerinde durduğumuz 'Güzel Sanat' kavramını ele alır. Beğeni yargılarının nasıl meydana geldiği üzerine kavramsal izahlarda bulunur (Kant, 2011, s. 5-10).

Yargı Yetisinin Eleştirisi, estetik ve doğal teleoloji alanlarının tahlil edildiği ve sanat-felsefe ilişkisinin ortaya konduğu en önemli eserlerden birisidir. Kant'ın estetik teorisi, felsefi estetik ve sanat felsefesinde temel kabul edilmiş, daima bu teori minvalinde tartışılmıştır. Kant'ın estetiğine kıyasla çok fazla araştırılmayan doğal teleoloji hakkındaki görüşleri geçtiğimiz birkaç yıldan beri düşünce dünyasının gündeminde yer almaya başlamış ve Kant'ın teleoloji görüşüne hem de bu görüşün çağdaş biyoloji felsefesi ve felsefenin diğer alanlarıyla potansiyel ilgisine yönelik ilgi artmıştır. Yine günümüz düşünce dünyasında *Yargı Yetisinin Eleştirisi*'ni tutarlı ve bir bütün olarak yorumlama girişimleri mevcuttur. Kant'ın eleştirisi felsefesi bir bütün olarak ele alındığında ve bu felsefenin temellerine daha fazla inildiğinde, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, sadece estetik ve biyoloji felsefesi disiplinlerinde önemli görülmeyle kalmamış, aynı zamanda Kant'ın epistemolojisi, metafiziği ve etiği açısından önemli bir rol oynadığı ve çağdaş tartışmalarda referans noktası olduğu görülmüştür (Stanford Encyclopedia of Philosophy, Kant's Aesthetics and Teleology).

Yargı Yetisinin Eleştirisi, ülkemizde *Arı Usun Eleştirisi* ve *Pratik Usun Eleştirisi* kadar ilgi görmedi. Buna rağmen Kant'ın estetik anlayışı ile ilgili yapılan çalışmalar günden güne artmaktadır. Bu makalenin yazılış amacı, Kant estetiğinde dehanın önemini ortaya koymaktır. Kant'ta dehamın önemini anlamak bir yerde bir bütün olarak Kant estetiğini yani sanat felsefesini anlamaktır. Çünkü sanat demek güzel sanat demektir ve bunu ancak deha üretebilir. *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, çok geniş ve devasa bir eser olduğundan ve tüm konular birbiriyle bağlantılı olduğundan, bu büyük eserin bir hülasasını sunmaktan uzak duracağız. Sadece sanat ile deha ilişkisini ele almaya çalışacağız. Fakat bu çok kolayca yapılacak bir ayrıştırma değildir. Bu nedenle yer yer Kant'ın diğer kavramlarına da değineceğiz. Yargı, beğeni, tasarı, sanatsal güzellik, doğal güzellik, özgünlük, taklit, amaçsız amaçlılık gibi daha birçok Kant estetiğine ait olan kavram etrafında dolaşacağız.

1) Deha

Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*'nde estetik, beğeni yargısı, hoş, hoşlanma, güzel, yüce, güzel sanat, sanat eseri, deha gibi kavramları tek tek ele alır. Düşünüre söre sanat deyince akla güzel sanat gelmelidir. Güzel sanat ise ancak bir dehanın eseri olan, eşsiz, mükemmel ve özgün bir eserdir. Kant, yüksek sanatı, deha olarak adlandırılan, üretken bir yetinin kullanılmasıyla ortaya çıkan sanat olduğunu

belirtir. Kant dehayı ilk olarak sanatın kuralını veren yetenek (doğal armağan) olarak tanımlar (Guyer, 1994, 275-285).

“Deha yetenektir (doğa vergisi) ki sanata kural verir. Yetenek, sanatçının doğuştan üretken yetisi olarak, kendisi doğaya ait olduğu için, bu şöyle de anlatılabilir: deha doğuştan anlık yatkınlığıdır (ingenium) ki, doğa sanata kuralı onun yoluyla verir...güzel sanatlar zorunlu olarak dehanın sanatları olarak irdelenmelidirler” (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §46, s. 176).

Bu tanımda Kant’ın şartını mantıksal olarak kanıtlamak için kullandığı iki kritik unsur vardır:

- 1) Dehanın doğuştan gelen bir yeti olduğu yani herhangi bir eğitimle geliştirilmediği,
- 2) Bu yetinin güzel sanatların uyması gereken kuralları oluşturmada vazgeçilmez bir role sahip olduğudur.

Kant güzel sanatta dehanın gerekliliğini göstermek için bir dizi mantıksal adım ortaya koyar. İlk olarak, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*’nin ilk kitabında geliştirilen bir fikrin yeniden ifade edilmesi, tüm güzel sanatların sanatsal olarak kabul edilmesini sağlayan kuralları varsaydığı ve belirleyici zemini bir kavram olan bir kuraldan türetilmeyeceği iddiasıdır. Dolayısıyla güzel sanatın ürününü meydana getireceği bir kuralı kendisi düşünemez. Bununla birlikte, ürünün sanat olarak kabul edilebilmesi için ondan önce gelen bir kural olması gerektiğinden, bu kuralın atandığı araç öznenin gücü dahilinde ve özellikle de öznenin doğuştan gelen deha yetisinin bir yaratımı olmalıdır. Bu doğuştan gelen bir yetenek olmalıdır, çünkü eğer öğretilen bir beceri olsaydı, sanatın kural ve kavramlarının ilk olarak kendileri tarafından oluşturulduğu gücün aksine, öğrenilen kural ve kavramların bir ürünü olarak var olurdu (Altuğ, 2016, s. 190-196). Kant, deha yetisi teorisini, deha kavramının Kant’ın genel estetik yargı teorisiyle nasıl bağlantılı olduğunu ve bu teoriyi nasıl genişlettiğini göstermeye hizmet edecek dört özelliğini tanımlayarak detaylandırır. Kant’ın tanımladığı dehanın:

- 1) Bir kurala uygun olarak öğrenilebilen şeylere yönelik bir beceri yatkınlığının aksine belirli bir kuralın verilemeyeceği şeyleri üretme yeteneği olmasıdır; bunun sonucu olarak özgünlük onun birincil özelliği olmalıdır.
- 2) Dehanın ikinci özelliği, her ne kadar orijinal olması gerekse de aynı zamanda örnek teşkil etmesi, taklit edilmeye değer olması ve bir standart ya da yargılama kuralı olarak var olmasıdır.
- 3) Deha gücünün eserlerini nasıl ürettiğini bilimsel olarak tanımlamanın veya göstermenin bir yolu olamaz ve bu nedenle sanatçı güzel sanatı var etmeyi isteyemez veya planlayamaz. Onlar, bir insana doğuştan verilen... orijinal fikirlerin ilham kaynağı olan ruhun bir kanalı olarak hareket ederler
- 4) Deha yalnızca güzel sanata kural koyan bir yetidir, bilime kural koymada herhangi bir rol oynamaz (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §46. s.176-177).

Bu dört özellik, Kant’ın dehayı genel estetik felsefesindeki diğer fikirleri ve beğeni yargılarını gerekçelendirmek için nasıl kullanacağını anlamak açısından kritik öneme sahiptir.

Kant deha kavramına daha fazla açıklık getirmektedir. Kant’ın deha ve sanatla ilgili olarak yaptığı önemli bir ayırım, mekanik ve güzel sanat arasındaki ayırımdır. Kant mekanik sanatı kavranabilen ve kurallara göre takip edilebilen sanat olarak tanımlar, ancak bunun sanatın temel koşulunu oluşturmadığını belirtir. Deha, kuralların temelini atması bakımından sanat üretimi için gerekli bir yeti olsa da yalnızca sanat ürünleri için zengin malzeme sağlayabilir, oysa detaylandırılması ve biçimlendirilmesi akademik olarak eğitilmiş bir yetenek gerektirir (Altuğ, 2016, s. 190-196). Bu, deha fikri üzerinde ilk tanımdan daha incelikli bir konuma olanak tanır. Bir eserin güzel sanat olarak kabul edilebilmesi için hem doğuştan gelen bir malzeme sağlama yeteneği hem de bunu geliştirecek bir eğitim olmalıdır (Guyer, 1994, s. 275-285).

Deha yalnızca sanatın yaratılmasında değil, aynı zamanda güzel sanatın kendisinin yargılanmasında da rol oynayan bir yetidir. Sanatın güzelliği bir şeyin güzel temsili olduğundan, bu temsili yargılamak için öznenin hayal gücünde o sanatın ne olması gerektiğine dair bir kavram gereklidir. Deha yargılaması, bir güzellik nesnesinde kendini gösteren amaçlılığı algılama yeteneğidir. Eserleri beğeniye göre yargılamak, belirli kurallara uyan mekanik bir sanat eserinden memnuniyet duymaktan farklıdır, güzel olanın yargılanması için deha gereklidir (Guyer, 1994, s.275-285).

Deha fikrinin nihai bir analizi Kant tarafından §49. bölümün sonunda, yine dört kurucu özellik üzerinden verilir.

- 1) Birincisi, dehanın bir sanat yeteneği olduğu ve bir kavramı varsayması gerektiğidir.
- 2) İkincisi, bir sanat yeteneği olarak, nesnenin bir temsiline üretilebilmesi ve değerlendirilebilmesi için hayal gücü ve anlayış gibi zihinsel yetiler arasında bir birlik olmasıdır.
- 3) Üçüncüsü, öznenin hayal gücünden gelen estetik fikirlerin bir ifadesidir.
- 4) Dördüncü özellik, öznenin hayal gücünün özgür olması ve ister bilimin ister mekanik taklidin olsun, herhangi bir kurala uyararak üretilmemesi, ancak öznenin doğasının üretilmesidir.

Dehanın bu özelliği, bu kavramı Kant'ın genel ahlak felsefesine bağlar. Deha, Kant'ın doğa ve duyum dünyası ile yargı ve ahlakın iç dünyası arasında olası bir köprü olarak gördüğü bu içsel ahlaki özgürlüğün bir unsurudur. Herhangi bir dış kurala ya da kavrama bağlı olmayan özgür bir hayal gücü kaynağı olduğu fikri, insanın ahlaki sistemler yaratma ve bunları takip etme gücünün bir göstergesidir (Guyer, 2006, 367-393).

Kant'ın deha ve sanat arasındaki bağlantının doğasına ilişkin görüşünü ayırt etmek kolay değildir. Özellikle, bir sanat eseri üretmek için deha sahibi olmak gerekip gerekmediği sorusuna Kant'ın cevabının ne olduğunu söylemek kolay değildir. Bununla birlikte, bu haliyle soru hala biraz muğlak bir şekilde ifade edilmektedir. En azından yüzeysel olarak bakıldığında, Kant'ın *Yargı Yetisinin Eleştirisi*'nde en az iki farklı deha kavramı kullandığı görülmektedir. İlk deha kavramı bizim sanatsal deha kavramımızla benzerlik göstermektedir. Sanatsal bir dehayı, eserleri kendisinden daha az yetenekli sanatçılar üzerinde etki yaratabilen, eşsiz yeteneklere sahip bir birey olarak kabul ederiz ve Kant'ın sanatsal bir dehayı kabul ettiği şey de aşağı yukarı budur (Altuğ, 2016, s. 190-196). Kant'a göre, böyle bir birey doğanın seçkinlerinden biridir. Nadir bir fenomen olarak görülmesi gereken bir tip ve diğer zeki zihinler için onun örneği bir okul doğurur, yani koşulların elverdiği ölçüde bu tür deha ürünlerinden ve onların özelliklerinden toplanan kurallara göre metodik bir eğitim oluşturulur. (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §49, s. 183-190). Bu tip bir deha, Kant'a göre doğanın seçtiği bir deha tipidir.

Kant'ın ikinci deha kavramı, zihnin üretici gücü kavramıdır. Bu deha kavramı, günümüzde kullanılan bazı yaratıcılık kavramlarıyla benzerlikler taşımaktadır. Kant, dehanın üretici gücüne çok farklı iki tür işlev atfetmektedir:

- 1) Estetik fikirler üretmek,
- 2) Bir failin güzel formlara sahip nesnelere üretmesine rehberlik eden kurallar üretmektir.

Bunlara sırasıyla estetik fikir verme ve kural koyma işlevleri diyebiliriz. Estetik fikir verme işlevi söz konusu olduğunda, Kant deha yetisini estetik fikirler sunma yetisi olarak tanımlar (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §49, s.183-190). Estetik bir fikir, hayal gücünün çok fazla düşünceye neden olan, ancak herhangi bir kesin düşüncenin, yani kavramın ona uygun olma olasılığı olmayan ve sonuç olarak dilin asla tam olarak aynı seviyede olamayacağı veya tamamen anlaşılır kılamayacağı bir temsildir (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §49, s. 183-190). Örneğin şairlerin, görünmez varlıkların, kutsanmışların krallığının, cehennemin, sonsuzluğun, yaratılışın vs. rasyonel fikirlerini duyumsamak için yorumladıklarında sanat eserleri aracılığıyla estetik fikirleri ifade etmeye çalıştıkları söylenir. Ya da yine, deneyimde örnekleri görülen şeylere ilişkin olarak, örneğin ölüm, kıskançlık ve tüm ahlaksızlıklar, aynı zamanda aşk, şöhret ve benzerleri. Örneği verilebilir (Guyer, 2006, s.367-393).

Kant hem bir sanatçının (deha yetisini kullanarak) estetik fikirleri ifade etmesinden hem de bir eserin örneğin bir şiirin bu fikirleri ifade etmesinden bahsedecektir. İkinci durumda Kant'ın kastettiği şey, estetik fikrin bir şekilde eserin temsili içeriğinde yer almasıdır. Estetik fikir kavramının Kant'ın felsefesinde özel bir anlamı vardır. Özellikle de onun felsefesinin duyular üstü ile ilgili olan yönüyle alakalıdır. Estetik idea kavramı burada ayrıntılı olarak incelenmeyecektir. Kant'ın deha yetisine atfettiği ikinci işlev, güzel formlara sahip nesnelere üretimine rehberlik eden kurallar koyma işlevidir. Kant:

“Çünkü her sanat kuralları varsayar ki, bir ürün, eğer ona sanatsal denecekse, her şeyden önce onların temellendirilmeleri yoluyla olanaklı olarak tasarımıdır. Ama güzel sanat kavramı sanat ürünlerinin güzelliği üzerine yargının bir kavramı belirlenim zemini olarak alan ve dolayısıyla ürünün olanaklı olma yolunun bir kavramını temel alan herhangi bir kuraldan türetilmesine izin vermez. Öyleyse güzel sanat kendi kendisine ürününü ona göre ortaya çıkaracağı kuralı uyduramaz. Şimdi ön bir kural olmaksızın bir ürüne öznede (ve onun yetilerinin uyumu yoluyla) sanata kural vermelidir. Güzel sanat ancak deha yoluyla olanaklıdır” (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §46, s. 177).

Bu yetinin hangi mekanizma aracılığıyla bu tür kuralları koyduğu Kant tarafından ayrıntılı olarak tartışılmamıştır. Bununla birlikte, dehanın 'ürünü' nasıl ortaya çıkardığını bilimsel olarak gösteremeyeceğini söyler, çünkü fail ürün için fikirlerin kafasına nasıl girdiğini kendisi bilmez ve benzerini zevkle ya da metodik olarak icat etme ve aynı şeyi başkalarına, onları benzer ürünler üretecek bir konuma getirecek şekilde iletme gücüne sahip değildir (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §46, s. 176-177). Kant, açıkça belirtmektedir ki, üretici gücün fikirler üreterek güzel formlara sahip nesnelere üretim sürecine rehberlik ediyor olduğudur. Bu noktada söz konusu fikirler estetik fikirler değil, daha genel olarak kişinin eylemdeki amaçlarına ilişkin fikirler veya düşüncelerdir denebilir. Yani, genel resim, nesneyi üretmeye yönelik genel eylemin zamansal olarak olmasa da mantıksal olarak iki farklı aşamaya bölünebileceği bir resimdir:

- a) Birincisi, nesnenin alacağı biçim hakkında fikir sahibi olmak,
- b) İkincisi, bu biçime sahip bir nesne üretmek için çeşitli bireysel eylemlerin yürütülmesi.

Dehanın kural koyma kapasitesindeki üretici gücü ilk aşamada faaliyet gösteriyor olarak tanımlanır. Bir nesnenin güzel olması başka bir şeydir, estetik fikirleri ifade etmesi başka bir şeydir (Altuğ, 2016, s. 204-209). Kant'ın bazı ifadeleri, güzel olmak ile estetik fikirleri ifade etmek arasındaki bu ayrımı kabul ettiğini göstermektedir. Kant:

“En azından bir ölçüde güzel sanat yapıtı olarak görünmeleri beklenen belli ürünler üzerine onların ruhsuz olduklarını söyleriz, üstelik onlarda beğeni açısından kınanacak hiçbir şey bulamasak bile. Bir şiir pekâlâ düzgün ve incelikli olabilir, ama ruhsuzdur. Bir öykü sağlam ve iyi düzenli, ama ruhsuz olabilir. Bir tören konuşması sağlam ve aynı zamanda ince, ama ruhsuz olabilir. Pek çok söyleşi, eğlendirici olmasına karşın gene de ruhsuz olabilir; giderek bir kadın için pekâlâ güzel, konuşkan ve kibar ama ruhsuz olduğu söylenebilir. O zaman burada ruh ile demek istenen nedir? Ruh estetik imlemede, anlıktaki dirimli ilke demektir” (*Yargı Yetisinin Eleştirisi* §49, s.183-184).

Devamında Kant, sanat eserinin ruhu olması yani estetik bir mahiyet arz etmesi ile güzel olması arasındaki ayrımı:

“Eğer soru güzel sanatın şeyleri için dehanın mı yoksa beğenin mi gösterilmesinin daha önemli olduğu ise bu onda imgelem yetisine mi yoksa yargı yetisine mi daha çok şeyin dayandığına denk düşer. Şimdi birincisi

açısından bir sanat daha çok dahice, ikincisi açınsındansa yalnızca güzel sanat adına yaraşır olduğu için, ikincisi, onun vazgeçilmez koşulu (conditio sine qua non) olarak, en azından sanatı güzel sanat olarak yargılamada bakılması gereken başlıca şeydir. İdealarda varsıl ve özgün olmak, güzellik söz konusu olduğu sürece, özgünlüğü içindeki imgelem yetisinin anlığın yasallığı ile uygunluğu kadar zorunlu değildir” (*Yargı Yetisinin Eleştirisi* §50, s. 190-191).

2) Güzel Sanat

Kant’ın sanatsal güzelliğin nasıl mümkün olduğunu, yani sanatçının kavramlar tarafından belirlenmeyen bir yargıyı tetikleyebilecek bir nesneyi nasıl üretebildiğini açıklamak ve neden dehayaya ihtiyaç duyduğunu anlamak için, öncelikle Kant’ın estetik yargı açıklamasını ve sanat kavramını netleştirmeliyiz. Kant:

“Sanatın doğadan ayrımı yapmanın (facere) genel olarak edimden ya da etmeden (agere) ve birincinin yapıt (opus) olarak ürününün ya da sonucunun etki (effectus) olarak ikincinininkinden ayrılır. Haklı olarak ancak özgürlük yoluyla üretime, usu eylemlerinin temeline alan bir özenç yoluyla üretime sanat denmelidir” (*Yargı Yetisinin Eleştirisi* §43, s. 171).

Sanat böylece doğadan ayrılır, çünkü birincisi rasyonel ve dolayısıyla potansiyel olarak özgür iken, ikincisi rasyonel ve dolayısıyla heteronomdur. Sanat aynı zamanda doğadan eğer sanatsal olarak adlandırılacaksa, ilk etapta bir ürünün mümkün olarak temsil edildiği kuralları varsayması bakımından da farklıdır. (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §46, s.176-177) Kant buradan hareketle sanatı ürünün amaçlandığı hedef ve bu hedefe ulaşmayı sağlayan kural açısından ayırır.

- 1) **Mekanik Sanat:** belirli bir amaca hizmet etmek için üretilir ve dolayısıyla varsaydığı kural belirli bir kavrama (örneğin kitap) dayanır.
- 2) **Estetik Sanat:** belirli bir amaca hizmet etmek için değil, sadece haz vermek için üretilir ve dolayısıyla varsaydığı kural belirli bir kavrama dayanmaz (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §43, s. 171).

Kant, Estetik Sanatı ikiye ayırır:

2.a. Doğrudan duyum yoluyla haz veren estetik sanat yani hoş sanat,

2.b. Biliş yoluyla haz veren estetik sanat yani güzel sanat (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §44, s. 173).

Güzel sanatlar söz konusu olduğunda hazza yol açan idrak türüne Kant düşünme adımı verir ki bu estetik yargıların ya da beğeni yargılarının zeminidir. Dolayısıyla güzel sanatlar kurallar öngören ve amacı yansıtma yoluyla haz vermek olan bir tür kasıtlı üretimdir. Kapasite sadece bir güzellik yargısını tetikleme kapasitesidir ve Kant’a göre bu kapasite sayesinde bir nesne ister doğal ister yapay olsun, güzel olarak adlandırılabilir (Altuğ, 2016, s.220-229).

Kant, güzellik yargısını nasıl tanımlar? Güzellik yargısı tam olarak nedir ve bir nesneyi böyle bir yargıyı tetikleyebilecek hale getiren nedir? Güzellik yargısı, öznenin hiçbir kavrama sahip olmadığı bir nesnenin salt biçimine, yani kavrayabildiği ama idrak edemediği bir nesneye verilen bir yanıttır. Özne var olmayan kavramı ararken, düşünürken, yargılama yetileri ya da hayal gücü ve anlama yetisi, haz olarak deneyimlediği uyumlu bir serbest oyun içine girer (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §22, s. 95). Özne hazzının nedenini nesneye bağlar ve onun güzel olduğuna hükmeder. Eğer bir sanat eseri bir güzellik yargısını tetikleyecekse, o zaman öznenin bu deneyiminin kavramsız olması gerekir. Bir kavram (örneğin bir amaç kavramı) tarafından belirlenmemelidir, zira bu tüm beğeni yargılarının temeli olan düşünmeyi engelleyecektir. Özne eseri sadece biçimsel olarak amaçsal ya da amaçsız amaçsal olarak görmelidir. Yani Kant’ın anladığı anlamda onu başka bir amaç için yaratılmış olarak değil, sadece düşünme için bir malzeme olarak görmelidir (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §22, s. 95-96) ve (Altuğ, 2016, s.197-202).

Öte yandan bir sanat eserinin sanat eseri olarak her türlü deneyimi, eserin kasıtlı olarak yaratıldığının, yani bir amaç için ve bir kavrama göre yaratıldığının kabul edilmesini içerir. Bu iki gereklilik ilk bakışta birbirini dışlıyor gibi görünmektedir. Kişinin bir kavrama göre üretildiğini fark ettiği bir nesne, kendisi kavramlar tarafından belirlenmeyen bir yargıyı nasıl tetikleyebilir? Doğal nesnelere bu sorun yoktur, zira biçimsel amaçlılıklarını takdir etmek için onları kasıtlı olarak üretilmiş olarak görmek gerekmez. Kant:

“Genel olarak bir doğa güzelliğini yargılayabilmek için önceden nesnenin nasıl bir şey olması gerektiğinin bir kavramına gereksinmem; özdeksel erekselliği(ereği) bilmek zorunda değildir, ama salt biçim, ereğin bilgisi olmaksızın, yargılamada kendi için haz verir. Ama eğer nesne bir sanat yapıtı olarak verili ise ve böyle olarak güzel olduğu bildirilecekse, o zaman sanat her zaman nedende bir ereği(ve nedenselliği) varsaydığı için, ilk olarak şeyin ne olması gerektiğinin bir kavramı temelde yatıyor olmalıdır; ve bir şeydeki çoklunun onun erek olarak bir iç belirlenimi ile uyumu şeyin eksikliği olduğu için, sanatsal güzelliğin yargılanmasında aynı zamanda şeyin eksikliği de göz önünde tutulmalıdır ki doğa güzelliğinin (böyle bir güzellik olarak) yargılanmasında hiçbir biçimde söz konusu olmaz”(Yargı Yetisinin Eleştirisi, §48, s. 181).

Kant estetiğinde doğal güzellik, güzelliğin paradigma vakasıdır. Bu güzelliğe dair deneyimimiz sanatsal niyetle lekelenmez. Sanat eserlerine ilişkin deneyimlerimiz bu şekilde lekelenmiş olsa da sanat eserleri yine de güzellik yargılarını tetikler. Kant bunun nasıl mümkün olduğunu açıklamaktadır. Bir niyetin ürünü olarak tanıdığımız bir nesnenin aynı zamanda nasıl olup da bir nesneyi amaçsız olarak kavramayı içeren bir yargıya yol açabildiğini açıklamaya yönelik ilk girişiminde Kant, “sanatın, sanat olarak bilincinde olmamıza rağmen doğa gibi görünmesi gerektiğini” ileri sürer (Yargı Yetisinin Eleştirisi, §45, s. 175-176). Buna göre, nesne amaçsız görüldüğü sürece, doğanın bir ürünü gibi görüldüğü sürece yani amaçsız olarak amaçsal ilke olarak bir güzellik yargısını tetikleyebilir. Dolayısıyla, güzel bir sanat eseri üretmek için, sanatçının basitçe, salt biçimi yansıma yoluyla hoşla giden, ancak belirli bir amaç için ya da belirli bir kavrama göre yaratılmış gibi görünmeyen bir şey yaratması gerekir. Ancak Kant’ın yine de sanatçının doğaya benzeyen bir nesneyi nasıl üretebildiğini ve dolayısıyla yargının öznesi bunun sanat olduğunun bilincinde olsa bile bir güzellik yargısını nasıl tetikleyebildiğini açıklaması gerekir. Kant bunun salt kopyalama yoluyla başaramayacağını açıkça belirtir (Yargı Yetisinin Eleştirisi, §47, s. 178-181) ve (Altuğ, 2016, s.175-188).

O halde bu hangi yolla başarılabilir? Kant’ın bu soruya verdiği yanıt, güzel sanatlar sorununa getirdiği çözüm, onun deha açıklaması biçimini alır. Daha önce de belirtildiği gibi, doğadan ayırt edilebilmesi için tüm sanatların bir kural tarafından öncelenmesi gerekir. Ancak yukarıda değindiğimiz gibi, eserin güzel sayılabilmesi için bu kuralın belirli bir kavrama dayanmaması gerekir. Dolayısıyla, güzel sanatların varsaydığı kural özgün, tekrarlanamaz bir kural olmalıdır. Peki sanatçı böyle bir kuralı nasıl tasarlar? Kant’ın cevabı:

“Çünkü her sanat kuralları varsayar ki, bir ürün, eğer ona sanatsal denecekse, her şeyden önce onların temellendirilmeleri yoluyla olanaklı olarak tasarlanır. Ama güzel sanat kavramı sanat ürünlerinin güzelliği üzerine yargının bir kavramı belirlenim zemini olarak alan ve dolayısıyla ürünün olanaklı olma yolunun bir kavramını temel alan herhangi bir kuraldan türetilmesine izin vermez. Öyleyse güzel sanat kendi kendine ürününü ona göre ortaya çıkaracağı kuralı uyduramaz. Şimdi ön bir kural olmaksızın bir ürüne hiçbir zaman sanat denemeyeceği için, öznenin [sanatçının] içindeki doğa (yetilerinin uyumuyla) sanata kuralını vermelidir; yani güzel sanat ancak dehanın bir ürünü olarak mümkündür”(Yargı Yetisinin Eleştirisi, §46, s. 177).

Güzel sanatın kökeni ve dolayısıyla onun üretiminden önce gelen kuralın kökeni doğadan gelmelidir. Bu nedenle Kant §46. bölümde dehayı “doğanın sanata kural koyduğu doğuştan gelen zihinsel eğilim (ingenium)” olarak tanımlar (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §46, s. 176-178). Gördüğümüz gibi, Kant’ın güzel sanatlar sorununa getirdiği çözümde sanatçının bir nesneyi özgün ve tekrarlanamaz kurallara göre nasıl üretebildiğine dair açıklamasında yalnızca deha değil, aynı zamanda ve özellikle onun doğayla olan bağlantısı da esastır. Fakat bu bağlantıyı nasıl anlamalıyız? Deha aracılığıyla doğanın sanata kural koyması tam olarak ne anlama gelmektedir? Birçok Kant yorumcusuna göre, Kant’ın öznedeki doğa olarak deha kavramı, Kant’ın güzel sanatların doğaya benzemesi gerektiği yönündeki daha önceki iddiasının altını oymaktadır. Eğer deha sadece doğaysa ve dolayısıyla güzel sanatlar sadece doğanın bir ürünüyse, o zaman güzel sanatların doğaya benzemesi gerektiğini iddia etmek gereksizdir. Bu, bir ağacın güzel olması için doğaya benzemesi gerektiğini iddia etmeye benzer. Burada güzel sanatın sadece doğanın bir ürünü olduğu ya da doğanın Kant’ın dehasına güzel sanat üretimi için gerekli tüm unsurları sağladığı varsayımıyla yanlış yönlendirilmiştir (Guyer, 1994, s.275-285).

Sanat eserinin sadece gerçekleştirdiği tikel kavrayışın değil, Kant buna eserin estetik fikri diyor, doğanın bir ürünü olmanın ötesinde ve üstünde bir şey olmadığını. Buna deha ve doğa arasındaki ilişkinin güçlü kavranışı diyebiliriz. Kant için zevk (dehanın değerlendirme kapasitesi olarak anlaşılır) güzel sanat üretiminde esastır ve bu nedenle güzel sanat üretme yeteneği olarak dehanın gerekli bir koşuludur ve zevk doğa tarafından verilmez, deneyim yoluyla edinilir. Dolayısıyla, güzel sanatın sadece doğanın bir ürünü olduğunu ve bu nedenle doğaya benzemesi gerekliliğinin gereksiz olduğunu söylemek pek doğru değildir. Güzel sanatlar dehanın bir ürünüdür ve deha, bileşenleri doğa tarafından verilen bir üretim tarzını gerektirdiği ölçüde doğaldır. Ancak aynı zamanda deneyim yoluyla edinilen bir değerlendirme tarzını da gerektirir (Guyer, 1994, s.275-285).

Yargı Yetisinin Eleştirisi’nin güzel sanat ve sanatsal yaratım tartışmasına ayrılmış on bir bölüm boyunca Kant, deha açıklamasına çok sayıda unsuru dahil eder:

Deha

A) <i>Yargı Yetileri</i>
1) <i>Hayal Gücü</i>
2) <i>Anlayış</i>
B) <i>Ruh İlkesi</i>
C) <i>Beğeni Disiplini</i>

Kant için bu unsurların güzel sanat üretiminde tam olarak hangi işleve hizmet ettiği çoğu zaman belirsizdir. Örneğin, Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §50, s. 190-192’de estetik hazzın güzel sanat üretimi için gerekli ve yeterli olduğunu öne sürer gibi görünmektedir. Kant şöyle der: “Eğer... bir üründe bu iki özelliğin [zevk ve deha] çatışması durumunda bir şeyin feda edilmesi gerekiyorsa, bu daha ziyade dehadan yana olmalıdır” (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §50, s. 190-192). Yine de §48’de Kant, beğenin “üretici bir yeti değil, yalnızca yargılayıcı bir yeti olduğunu ve bu nedenle ona uygun olanın güzel bir sanat eseri olmadığını” belirtir (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §48, s. 181-183). Burada Kant’ın iki farklı deha anlayışına sahip olduğu göze çarpar. Birinci durumda yaratıcı bir hayal gücü, anlayış, ruh ve zevki içeren bir anlayış. İkinci durumda ise sadece yetileri ve ruhu içeren bir anlayış söz konusudur.

Kant, *Yargı Yetisinin Eleştirisi*’nin §49. Bölümünün başlığı olan “Anlığın Dehayı Oluşturan Yetileri Üzerine” bölümünde dehanın muhakeme ya da hayal gücü ve anlama yetileri arasındaki mutlu bir ilişkiden oluştuğunu açıklar (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §49, s. 183-190). Bu mutlu ilişkide yetiler, ruhu canlandıran ve birçok düşünceye vesile olan yeti ya da ilke olan ruh tarafından amaçsal olarak harekete geçirilir (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §49, s. 183-190). Ruhun güzel sanat üretiminde hizmet ettiği birincil işlev, estetik fikirleri ki Kant daha sonra bunları bir sanat eserinin içeriği ya da maddesi olarak tanımlar ve bu fikirlerin eseri üretirken sanatçıda meydana getirdiği öznel zihin durumunu keşfetmek ve ifade

etmektedir (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §48, s. 181-183). Estetik fikirler, hiçbir sezginin ya da hayal gücünün temsilinin yeterli olamayacağı rasyonel fikirlere yaklaşıma çalışır. Dolayısıyla rasyonel fikirler cehennem, sonsuzluk, ölüm ve kıskançlık Kant'ın örneklerinden birkaçıdır (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §49, s. 183-190). Bu örnekler sanat eserinin temasını oluşturur. Bu temaya yaklaşan duyulur içerik ise bir dizi özel imge ve sezgiden ya da Kant'ın deyimiyle estetik niteliklerden oluşur. Estetik idea, bu iki unsur, rasyonel idea ve estetik nitelikler dizisi arasına girer. Şimdi, yargılama yetilerine yani hayal gücü ve anlama yetisine sahip olan herkes ilke olarak rasyonel fikirleri keşfetme ve anlama yetisine sahiptir. Ancak herkes bu fikirlerin duyulur sunumlarını üretme ya da deneyimin sınırlarının ötesine geçme ve rasyonel fikirleri doğada örneği bulunmayan bir bütünlükle duyulara sunma yetisine sahip değildir (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §49, s. 183-190). Dolayısıyla muhakeme yetileri estetik fikirlerin iletilmesi için gerekli ama yeterli olmayan koşullardır (Guyer, 2006, s. 367-393).

Kant'a göre ruh yargı yetilerini canlandıran ya da onları amaçsal olarak harekete geçiren şey olarak gereklidir. Ancak, muhakeme yetisi gibi, ruh da dehaya özgü değildir. Aslında Kant, (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §49, s. 183-190)'da sanat eserlerini başarılı bir şekilde yorumlayabilmek için, yani eserin estetik fikrini ve sanatçıda yarattığı öznel ruh halini kavrayabilmek için ruha sahip olunması gerektiğini öne sürer. Dahası, Kant'a göre ruh, sanatsal yaratımdan daha fazla etkinlikte yer alır. Bir törensel söylev, bir tarih eseri, konuşma ve konuşmacıların kendileri ruhlu ya da ruhsuz olabilir (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §49, s. 183-190). Kant'a göre, bir kadın için bile güzel, hoş konuşan, nazik ama ruhsuz deriz (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §49, s. 183-190). Özellikle bu son örnek, ruhun dehaya özgü olmadığını göstermektedir. Eğer sadece sanatsal dehalar ruha sahip olsalardı, keyfi olarak bir kadın için ruhsuz denemezdi. Zira bu gözlem deha olmayan bazı kişilerin görünürde ruha sahip olduğunu göstermektedir. Ancak tüm insanlar muhakeme yetisine ve birçoğu da ruha sahipse, çoğu insanın estetik fikirleri keşfetme ve dolayısıyla güzel sanatlar yaratma yetisine sahip olması gerekmez mi? Eğer durum böyle olsaydı, bu Kant'ın estetiği için kesinlikle bir sorun olurdu; çünkü görünüşe göre çok az insan Kant'ın anladığı anlamda güzel sanat üretebilir. Kant'ın güzel sanata ilişkin açıklamasının makul olabilmesi için dehanın çoğu insandan ayırt edilmesi gerekir. Dolayısıyla hayal gücü, anlayış ve ruh, güzel sanat üretimi için birlikte yeterli olmamalıdır. Bu nedenle Kant, dehanın yetilerinin aynı zamanda ruha da uyum sağlaması gerektiğini belirtir. Dehaya özgü bir zihinsel eğilimdir bu ve dehanın hayal gücünün hızla geçen oyununu yakalamasını ve onu bir kavramda birleştirmesini sağlar. Bu nedenle bile orijinaldir ve önceki ilkelere veya örneklerden çıkarılamayacak yeni bir kuralı ifşa eder (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §49, s. 183-190) ve (Altuğ, 2016, s.210-231).

3) Sanat Üretimi

Kant'a göre dehanın iletmeye çalıştığı rasyonel fikrin akla getirdiği imgeleri ve sezgileri bir kavramda birleştirebilmesi ruha olan uyumu sayesinde. Ancak bu kavramın daha önceki kurallardan veya örneklerden çıkarılmaması gerekir. Aksi takdirde nesne düşünmeye yol açamaz ve bir güzellik yargısını tetikleyemez. Kısacası, dehanın sanat yoluyla ileteceği yeni, belirsiz kavramları keşfetmeye benzersiz bir şekilde muktedir olması ruha olan uyumu sayesinde. Eğer dehanın rasyonel fikirlerin hissedilebilir yaklaşımlarını sunabilmesi ruha olan uyumu sayesinde mümkün oluyorsa, o zaman dehayı dahi olmayandan ayıran şey ruha olan uyumdur. İkincisi ruha sahip olabilir, ancak yargılama yetileri ruha uyum sağlamadığı için estetik fikirleri iletemez ve dolayısıyla güzel sanat üretemez. Kant, kişinin yetilerinin ruha uyum sağlamasının ne anlama geldiğini asla açıkça belirtmez. Bize söylediği en fazla şey, ruhun yine ruhu canlandıran yetileri amaçsal olarak harekete geçiren bir ilke ya da yeti olduğu ve deha durumunda ruhun güzel sanat üretiminde kullanıldığıdır. Kant'ın terimleriyle söylenirse, dehanın ruha uyumu sayesinde güzel sanatı nasıl yarattığını tam olarak açıklamak ilke olarak imkânsızdır. Çünkü dehanın bu sanata verdiği kural belirli kavramlara dayanmamaktadır. Ancak bu, Kant'ın uyum kavramını açıklığa kavuşturmanın imkânsız olduğu anlamına gelmez. (Altuğ, 2016, s.175-185).

Kant, dehayı ruhsal uyum, ya da yetilerin ruh ile uyumu olarak kullanır. Deha kavramı, güzellik yargısında ortaya çıkan hayal gücü ve anlayış arasındaki ilişkiyi karakterize etmek için kullandığı terimlerle aynıdır. Şimdi, güzel sanat eserlerinin olumlu değerlendirilmesinde, yani bir güzellik

yargısında, hayal gücü anlayışla mutlu bir ilişki içindedir ya da onunla uyum içindedir ve yetiler nesnenin biçimi üzerine düşünürler (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §21, s. 94-95). Güzel bir sanat eserinin üretiminde deha, duyulur tikelleri rasyonel bir fikrin estetik karşılığı olarak birleştirmek, yani yalnızca düşünülebilecek bir fikre duyulur bir şekilde yaklaşmak için yansıtıcı yargıyı kullanır. Ancak güzellik yargısının yetiler arasında mutlu bir ilişki içerdiği yerde, tamamen üretken modundaki deha, yetilerin ruhla uyumundan veya mutlu ilişkisinden meydana gelir. Ruh canlandırıcı bir güç olduğu için, yargılama yetilerinin ruha uyumu, güzellik yargılarını oluşturan daha canlı bir düşünme türüyle sonuçlanır. Hayal gücü temsilleri çalkalarken, anlayış onları birleştirecek bir kavram sağlamak için hızla çalışır. Ama burada bir kavram söz konusu değildir yani böyle bir kavram yoktur. Kant:

“Şimdi bir kavramın altına imgelemin bir tasarımı alırsa ve bu tasarım kavramın sergilenişine aitken gene de kendi için hiçbir zaman belirli bir kavramda toparlanmaya izin vermeyecek denli çok düşünceye yol açar böylece kavramın kendisi estetik olarak sınırsız bir yolda genişletirse, o zaman burada imgelem yetisi yaratıcıdır ve entelektüel idealar yetisini (usu) devime geçirir; yani bir tasarım yoluyla onda ayrımsanıp durulaştırabilecek olandan daha çok düşünceye (hiç kuşkusuz nesnenin kavramına aittirler) yol açılır” (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §49, s. 184).

Kant’ın burada sözünü ettiği kavram türü ampirik bir kavram değil, rasyonel bir kavramdır. Belirli bir kavramsal içeriği olmayan bir kavram. Hayal gücü rasyonel kavrama yani rasyonel fikre yaklaşmaya çalışarak aslında onu genişletir ve bu sürecin sonucunda, eğer her şey planlandığı gibi giderse, estetik bir fikir olacaktır. Kesin bir kavramda kavranabileceğinden daha fazla düşünceye vesile olan rasyonel bir fikrin hissedilebilir bir yaklaşımıdır denebilir. Yine de deha bunu ruha uyumu sayesinde başarır ve bu uyumu, bir güzellik yargısında ortaya çıkan yetiler arasındaki mutlu ilişkinin üretken eşdeğeri haline getirir. Hem sanatsal üretimde hem de güzellik yargısında, yetiler mutlu bir ilişki içindedir. İkinci durumda sadece birbirleriyle, ilk durumda ise ruh ile birlik halindedir. Dolayısıyla her iki etkinlik türünde de haz, düşünme yoluyla deneyimlenir. Estetik yargı durumunda nesnenin salt biçimi, sanatsal üretim durumunda ise gelişmemiş malzemenin bolluğu ya da benzer temsillerin sınırsız alanı durumundadır (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §49, s. 183-190). (Altuğ, 2016, s.175-185).

Kant’a göre ruha uyum aynı zamanda dehanın diğer dehalara ilham vermesini ve onlardan ilham almasını sağlayan şeydir. Kant’ın deyişiyle:

“Sanatçının fikirleri, eğer doğa onlara zihinsel güçlerinin benzer bir oranını bahsetmişse, öğrencilerinde benzer fikirleri harekete geçirir. Dolayısıyla güzel sanat modelleri bu fikirleri gelecek nesillere aktarmanın tek yoludur” (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §47, s.178-181).

Kant burada sanatçıların diğer sanatçılardan sanat eserlerini nasıl üreteceklerini ya da estetik fikirleri nasıl iletceklerini öğrendikleri herhangi bir süreçten bahsetmemektedir. Zira bu yetenekler öğrenilebilseydi ya da öğretilbilseydi, o zaman güzel sanatın varsaydığı kurallar özgün ve tekrarlanamaz olmazdı. Kant’ın burada bahsettiği şey, daha ziyade gündelik anlamda ilham ya da sanatçının kendiliğinden bir sanat eseri üretmeye sevk edildiği süreç gibi görünmektedir. Daha spesifik olarak Kant, dehanın zihinsel yapısının izlerinin aslında güzel sanat eserlerinde fark edilebilir olduğunu ve diğer dehalardan algılandığında yaratıcı üretimi teşvik eden şeyin bu izler olduğunu öne sürüyor gibi görünmektedir. Dahi olmayanlar, dehanın zihinsel güçlerinin benzer bir oranını paylaşmadıkları için yani, dehanın ruhla uyumunu veya mutlu ilişkisini paylaşmadıkları için kendi güzel sanat eserlerini üretmek için ilham almayacaklardır (Kneller, 1986, s. 311-324). Dehanın ruhsal uyumu:

- 1) Çok sayıda imge ve sezgiyi yeni ve belirsiz bir kavramda birleştirmesini,
- 2) Diğer dehalara da aynısını yapmaları için ilham vermesini sağlayan şeydir.

Bu yeteneklerin hiçbiri öğretilmeyeceğine göre, dâhinin ruha uyumu doğuştan gelmeli, ona doğa tarafından verilmelidir. Şimdi, ruha uyumun güzel sanatların üretimi için gerekli olan tek şey olduğunu hatırlayın. Dolayısıyla, deha doğası gereği ruha uyum sağladığından doğanın dehaya güzel sanat üretimi için gerekli olan her şeyi sağladığını ima eder. Başka bir deyişle, deha-doğa ilişkisinin güçlü anlayışını varsayar (Altuğ, 2016, s.175-185).

3) Estetik Haz (Estetik Zevk)

Kant'a göre deha güzel sanat ürünleri için yalnızca zengin bir malzeme sağlayabilir. Sanat malzemenin icrası ve biçimi, bu malzemenin yargı tarafından incelenmeye degecek şekilde kullanılması için okullarda yetiştirilmiş yeteneğe ihtiyaç vardır.

“Deha güzel sanatın ürünlerine varsıl gereç sağlamaktan daha çoğunu yapamaz; bunun işlenmesi ve biçimi akademik olarak eğitilmiş bir yeteneği gerektirir, öyle ki yargı yetisinin sınanmasına dayanabilecek bir yolda kullanılabilirsin” (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §47, s.180).

Kant'tan alıntıladığımız bu cümleden dehanın güzel sanat üretimi için yeterli olmadığı sonucu çıkarılabilir. Kant, dehanın salt yetilerin ruha uyumu olarak anlaşıldığında güzel sanat için yalnızca zengin bir malzeme sağlayabileceğini belirtmiştir. Dolayısıyla ya güzel sanatın bir biçime sahip olması gerekmez ve dolayısıyla bir güzellik yargısını tetikleme gerektirmez ya da deha, yani yetilerin ruha uyumu olarak yorumlanan deha, güzel sanatın üretimi için yeterli değildir. Kant, bir nesnenin ancak ve ancak bir güzellik yargısını tetikleyebildiği takdirde güzel olduğunu düşünür. Dolayısıyla dehanın sanat üretimi için tek başına yeterli olmadığı ortaya çıkmaktadır. Kant'ın dehanın doğanın sanata kural koyduğu yetenek olduğunu söylerken kastettiği sadece yetilerin ruha uyumunu değil, aynı zamanda estetik hazzı da gerektirdiğidir ki bu da deneyim yani bilgi ve görgü ile mümkündür (Altuğ, 2016, s.175-185).

Kant'a göre doğa tarafından dehaya verilen ruhsal uyum ile deha, güzel sanat eserleri için zengin malzeme sağlar. Dehanın deneyim yoluyla edindiği estetik haz ise onların biçimini, rengini ve orijinallliğini sağlar. Güzel sanat eserleri doğanın ürünü değildir. Deha, ayrık ve birbirleriyle ilişkisiz olan parçaları doğal ya da doğuştan gelen bir üretim yeteneği ile bir araya getirerek yeni ve beşerî bir doğa inşa eder. Deha, deneyim yoluyla edinilen bir değerlendirme tarzını yani beğeni hazzının gerektirdiği ölçüde yapay olan bir doğa inşa eder (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §48, s.181-183). Burada şu hususu belirtmekte fayda mülâhaza ederiz ki Kant beğeni üretici bir yeti değil, yalnızca yargılayıcı bir yeti olarak tanımlar (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §48, s.181-183). Üretken bir yeti değildir ifadesinin güzel sanatların üretiminde hiçbir şekilde yer almaz anlamına geldiği düşünülebilir. Bu düşünce Kant'ın önermelerini tam olarak ifade etmez. Çünkü Kant, yukarıda alıntıladığımız gibi dehanın yalnızca güzel sanat için malzeme sağlayabileceğini açıkça belirtmişti (Kneller, 1986, s. 311-324). Bu malzemenin mantıklı bir şekilde sunulabilmesi için, estetik fikrin somutlaştırılabilmesi için, ona biçim verilmesi gerekir. Dolayısıyla sanat eserinin icrası ve biçimi, bu malzemeyi yargının incelemesine dayanacak şekilde kullanmak için okullarda yetiştirilmiş yetenekli fertler gereklidir (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §47, s. 178-181).

Kant'a göre dehanın eserine biçim verebilmesi için estetik haz gereklidir. Güzel sanatlar için dehanın mı, yoksa estetik hazzın mı daha önemli olduğunu sormak, bunun hayal gücüne mi yoksa yargıya mı bağlı olduğunu sormakla aynı şeydir. Şimdi, ilkinde göre sanatın daha ziyade ruhla dolu olduğu söylendiğine, ancak ikincisi nedeniyle güzel sanat olarak adlandırılmayı hak ettiğine göre; bu ikincisi en azından vazgeçilmez koşulu olarak, sanatın güzel sanat olarak değerlendirilmesinde bakılması gereken en önemli şeydir (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §50, s. 190-192). Kant burada, bir sanat eserinin güzel olarak adlandırılmayı hak etmesinin yalnızca eserde sergilenen hazzıya bağlı olduğunu açıkça ifade etmektedir. Muhtemelen güzellik yargıları, zevkin sağladığı sanat eserinin biçimi tarafından tetiklenmektedir. Dolayısıyla, beğeni gerçekten de değerlendirici bir yeti olsa da yine de güzel sanatın

üretiminde kullanılan değerlendirici bir yetidir. Haz güzel sanat üretimi için sadece gerekli değil, aynı zamanda yeterli olduğunu da belirtmektedir (Altuğ, 2016, s.175-185).

Deha, güzel sanat üretimi için yeterliyse, o zaman yetilerin ruha uyum sağlaması söz konusu üretim için gerekli bile değildir ve dolayısıyla dehanın gerektirdiği bir şey değildir. Ancak şimdiye kadar, bu uyumun dehanın doğayla bağlantısını güvence altına alan şey olarak deha tarafından gerektirildiği açık görünüyordu. Eğer uyum artık deha için gerekli bir koşul değilse ve eğer zevk artık güzel sanatlar sorununun çözümü olarak görülüyorsa, o zaman Kant'ın zevki doğaya bağlaması gerekir. Deha ve doğa arasındaki ilişkinin zevkten kaynaklandığını gösteren herhangi bir kanıt var mıdır? Elbette, beğeni yetileri olan hayal gücü ve anlayış dehanın doğasında vardır ve bu anlamda doğa tarafından verilmiştir. Gerçekten de zevk yargıları akıl tarafından yönetilmediği ve bu nedenle heteronom olduğu ölçüde, zevk bu anlamda doğayla bağlantılıdır. Bununla birlikte, genel olarak, Kant'ın sanatsal üretim tartışmasında beğeni doğayla bağlantılı değildir ya da doğal olarak yorumlanmaz. *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §43, s. 171-173'te Kant mekanizma ve ruh arasındaki gerilimi vurgular. Filozof mekanizmayı beden ya da biçimle, ruhu ise yaşam ya da canlılıkla ilişkilendirir. Ancak tüm özgür sanatlarda zorunlu bir şeyin ya da mekanizma denen şeyin var olduğunu hatırlamak yersiz değildir. Bu olmadan sanatta özgür olması gereken ve yalnızca esere ilham veren ruhun bedeni olmaz ve tamamen buharlaşır" (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §43, s. 171-173). O halde ruh olmadan sanatçı ancak akademik olarak doğru ama cansız bir ürün ortaya koyabilir. Öte yandan, (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §50, s.190-192)'de (burada zevkten dehanın disiplini ya da eğitimi olarak bahsedilir. Kant bir sanat eserinin ancak içinde sergilenen zevkten dolayı güzel olarak adlandırılmayı hak ettiğini belirtir. Bu da zevkin eserin bedenini ya da formunu sağlamaktan sorumlu olduğunu gösterir (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §50, s. 190-192). (Altuğ, 2016, s.175-185).

Dolayısıyla, madde, ruh ve canlılığın aksine biçim, zevk ve mekanizma arasındaki yakın ilişki, zevkin doğa ile karşıtlık içinde olması gerektiğini ima eder. Tat aslında dehayı özünde doğa olarak doğallıktan çıkararak şeydir. Kant, "İmgelem (üretken bir idrak yetisi olarak) gerçek doğanın ona verdiği malzemeden başka bir doğa yaratmada çok güçlüdür" der (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §49, s. 183-190). Söz konusu hayal gücü dehaya aittir, dolayısıyla başka bir doğa muhtemelen güzel bir sanat eserini ifade eder. Fakat bu doğa, yani güzel sanat eseri, hangi anlamda doğadan başkadır? Eğer Kant doğanın birinci ve ikinci kullanımları arasında ayırım yapmak istemeseydi dehanın başka bir doğa, gerçek doğanın ona verdiği malzemenin dışında yarattığını söylemesi garip olurdu. Kant'ın fiili kipsel niteleyicisini doğanın birinci değil de ikinci örneğine uygulaması da garip olurdu, eğer birincisini ikincisinden ayırmak niyetinde olmasaydı (Kneller, 1986, s. 311-324). Görünürde Kant, dehanın yarattığı doğa yani sanat eseri ile gerçek doğa arasında bir ayırım yapmaktadır. Ancak gerçek doğa ile dehanın yarattığı doğa arasındaki fark ve benzerlik nedir? Platon'dan beri tartışıla gelen sanatın neliği meselesi bir defa daha gündeme gelmektedir. Sanat doğanın bir taklidi midir? Bir eserin sanat eseri olabilmesi için doğayı mutlaka taklit mi etmelidir? Kant, §48. Bölümde güzel sanatın doğanın dolayımlanmış bir biçimi olduğunu ve güzel sanat üreticisi olarak dehanın, heteronom doğanın eylemlerini akılla temellendiren ya da en azından temellendirebilen bir iradeye tabi olduğu bir yol olduğunu öne sürer. Dolayısıyla, gerçek doğa deha tarafından dolayımlandığında doğallıktan çıkarılır ve bu nedenle dehanın bazı unsurları doğaya ait olmamalıdır. Yukarıda belirtildiği gibi, dehanın uyumu, yani yetilerinin ruhla ilişkisi ona doğa tarafından verilmiştir. Geriye kalan tek unsur zevktir. Dolayısıyla, dehada doğal olmayan şey onun değerlendirme kapasitesi ya da zevki olmalıdır (Altuğ, 2016, s.175-185).

Kant, estetik hazzı hayal gücünün özgürlüğü ve zenginliğinden ayırır. Filozof bu bağlamda özgürlüğü alışılmadık bir şekilde, akıldan özgürlüğe atıfta bulunmak için kullanmaktadır (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §29, s.125-143). Buna göre:

"Haz duygusu ile bağlantı içinde bir nesne ya hoş ya güzel ya yüce ya da iyi (saltık olarak) sayılır (iucundum, pulchrum, süblime, honestum). ...doğadaki güzelden alınan dolaysız haz, düşüncenin belli bir özgürlüğünü varsayıyor ve geliştiriyor olsa da yani hazzımızı salt duyu zevkinden bağımsız kılsa da yine

de özgürlüğü, aklın duyarlılığa egemenliğini dayatmak zorunda olduğu insan ahlakının gerçek özelliği olan, yasayla belirlenmiş bir işlevi yerine getirmekten ziyade oyundaki özgürlüğü temsil eder (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §29, s. 125-143).

Estetik özgürlük eğilim özgürlüğünden yani heteronomi ya da doğa özgürlüğünden ayırt edilmelidir. Ahlaki yargı akıl tarafından yönetildiği ve dolayısıyla kavramlar tarafından belirlendiği için özgürken, estetik yargı akıl tarafından yönetilmediği ve dolayısıyla kavramlar tarafından belirlenmediği için özgürdür. Dolayısıyla hayal gücünün özgürlüğü bir başka anlamda heteronomidir ve her zaman deliliğe ya da saçmalığa dönüşme tehlikesini bünyesinde barındırır. Bu nedenle, genel anlamda dehanın özünde doğa yani heteronomi olarak tanımlanması daha da uygundur. Oysa haz disiplini sayesinde deha, öznenin doğasıdır. Bu doğa pratik, deneyim ve örneklerle maruz kalma yoluyla dolayımlanan bir doğadır. Kant, burada deneyimi taklit etme olarak değil de takip etme, görgü, bilgi kazanma, şahit olma olarak telakki etmektedir (Kneller, 1986, s. 311-324). Kant'a göre, sanatçının kendinden öncekilerin eserlerinden yararlanma ve beğeni yetisini geliştirme tarzı ya da biçimi ikincisi değil, birincisidir. Kant ayrıca, dehanın tüm yetileri ve yetenekleri arasında yani ayrı ayrı ele alındığında hayal gücü ve anlayış, ruh ve beğeni disiplini beğeninin kültürün ilerleyişi içinde en uzun süre onay almış olan örneklerle en çok ihtiyaç duyan yeti olduğunu belirtir.

“Öykünme değil, önceki ile bağlantılı olan bir izleme örnek bir yaratıcının ürünlerinin başkaları üzerinde bulunabileceği tüm etki için doğru anlatımdır ve bu ise yalnızca onun kendisinin yararlandığı kaynaklardan yararlanmak ve ondan ancak böyle kaynaklardan yararlanmanın yolunu öğrenmek demektir. Ama bu tür yetiler ve beceriler arasında beğeni, tam olarak yargısı kavramlar ve yönergeler yoluyla belirlenebilir olmadığı için, kültür sürecinde en uzun süreli onayı kazanmış olanın örneklerine en çok gereksinendir, öyle ki hemen yine kaba saba olmasın ve ilk girişimlerinin hamlığına geri dönmessin” (*Yargı Yetisinin Eleştirisi*, §32, s.146-149).

Kant, fertlerin okullardan aldıkları resmi eğitimle birlikte örneklerle tekrar tekrar maruz kalmalarını, sanat eserinin biçimini sağlayan zevk disiplini için gerekli görür. Oysa yaratıcı hayal gücü ve ruh, işlevlerini yerine getirmek, yani sanat eserinin içeriğini sağlamak için böyle tekrarlanan bir maruziyete ihtiyaç duymaz. Dolayısıyla deha salt üretken modundan farklı olarak, değerlendirici modunu (estetik hazzını) deneyimden edinir. Elbette bu, zevkin belirli yetileri olan hayal gücü ve anlayışın deneyimden edinildiği anlamına gelmez. Yargılama yetilerinin kendileri doğuştan gelir, ancak bu yetilerin estetik fikirleri başarılı bir şekilde somutlaştırabilmeleri ancak örneklerle tekrar tekrar maruz kalmalarıyla mümkün olur. (Altuğ, 2016, s.175-185). Bu nedenle:

- 1) Doğuştan gelen belirli yargı yetileri,
- 2) Deneyim yoluyla edinilen beğeni ya da güzellik yargılarında bulunma kapasitesi,
- 3) Deneyim yoluyla yani örneklerle tekrar tekrar maruz kalma ve resmi ya da teknik eğitim yoluyla edinilen estetik fikirlerin somutlaştırılmasında beğeniye kullanma kapasitesi arasında ayırım yapmaya dikkat edilmelidir.

Kant'a göre deha güzel sanatın üretimi ilk ve temel unsurdur. Öznenin sanat eserindeki dehayı ya da yetilerin ruha uyumunu kavraması gerekli değildir. Haz ve yetilerin ruha uyumu, güzel sanat üretimi için gerekli ve birlikte olması gereken koşullardır. Ancak bu, zevkin güzel sanat üretiminde sürekli olarak etkin olduğu anlamına gelmez. Aksine, eğer beğeni hayal gücü ve anlayışı içeren değerlendirici bir kapasite olarak tanımlanırsa ve eğer ruh, düşünme yoluyla estetik bir fikri keşfetmek için bu sonuncu yetileri tekeline alırsa, o zaman mantıksal olarak dehanın hem ruha uyum sağlayıp hem de aynı anda beğeniye kullanamayacağı görülür. Bu imkânsızlık göz önünde bulundurulduğunda, eğer güzel sanatların üretimi için hem zevk hem de yetilerin ruha uyumu gerekliyse o zaman bu tür bir üretimin bir dizi anda gerçekleştiği ve dehanın sadece farklı yetileri değil, farklı modları da gerektirdiği

bir durum söz konusu olmalıdır. Bu tamamen üretken bir mod ve öncelikle değerlendirici bir mod olmalıdır. Dehanın tamamen üretken modunda, henüz ortaya çıkmakta olan estetik fikir için düşünme yoluyla sunumlar biriktirirken, yargılama yetileri ruha uyum sağlar. Dehanın öncelikli olarak değerlendirici modunda, yetiler hala gelişmekte olan nesneyi değerlendirmek için tarafsız bir konuma geri dönerken, ruh geçici olarak beklemeye alınır. İlk mod doğuştan gelir, ikincisi ise pratik ve örneklerin gözlemlenmesi yoluyla edinilir. (Altuğ, 2016, s.175-199).

SONUÇ

Bu makalede, Kant'ın sanat anlayışının temeli olan deha kavramı ele alınmıştır. Kant dehayı yüksek zekâ ile ilişkilendirmez. Yaratıcı çalışmalar için yüksek zekâ ne gerekli ne de yeterlidir. Kant, büyük bir bilim insanının dahi olamayacağını savunur. Çünkü bilimde dizgeli bir yol söz konusudur. Her gayretli ve sebatlı araştırmacı aynı yolları kullanarak, aynı emeği çekerek aynı sonuçlara varacaktır. Bilimde yaratıcılık güzel sanatlardan farklı işler ve bilimde güzel sanatlara göre daha az esneklik vardır. Kant, dehanın kesin bir kuralın verilemeyeceği bir şeyi üretme yeteneği olduğuna ve bir kuralla öğrenilebilecek şeyler için salt bir yetenek olmadığına inanır. Bu, çok sayıda bilgiyi ezberleyebildikleri, belirli kuralları takip edebildikleri veya basit oyunları büyük bir hızla oynayabildikleri için dahi olarak görülen insanları ortadan kaldıracaktır. Bunların hiçbiri deha gerektirmez. Kant'a göre deha eğitimle değil, doğuştan gelen bir üstün yetenektir. Kant, deha eserlerinin taklitten kaynaklanmaması gerektiğini, ancak başkaları için bir standart veya yargı kuralı olması gerektiğini açıkça belirtir. Kant'a göre deha olağan üstü bir zihinsel süreçte iken güzel sanat eserini ortaya koyduğundan, daha sonraları ürünlerini nasıl ortaya çıkardığını bilimsel olarak tarif edemez ya da gösteremez. Dahi kendi kurallarını yaratır ve bu kurala göre yüksek sanat eseri üretir. Deha, kendi eserinin merkezinde yer alan anahtar terim ve kavramlar için kendi tanımlarını oluşturur ve bir şeyleri görmenin ve yapmanın yeni yollarını ortaya koyar. Burada deha, olmayan veya bir başka gezegenden bir şeyler getirmez, aksine deneyimlediğimiz dünyanın malzemelerine dayanan kendine ait bir dünya yaratır. Sanat tarihine bakınca adı söylenen büyük ressamın kendi kurallarını oluşturdukları görülür. Mimar Sinan olmasa "Selimiye" veya "Süleymaniye Camii"leri olmazdı. Benzer şekilde Dostoyevsky olmasa "Suç ve Ceza" veya "Budala" romanı yazılmazdı. Deha, deneyimlediği dünyaya dayanarak alternatif bir dünya ya da Kant'ın tabiriyle doğa yaratabilen kimsedir. Kant'a göre deha kendi kurallarını yaratan, özgürce eyleyen, modeller üreten, içinde yaşadığımız dünyaya koşut kendi dünyasını kurabilen insandır. Dahi sanatçı kendi kuralını koyar; bu kural bir formüle indirgenemez, daha ziyade olgudan, yani üründen soyutlanmış bir kuraldır. Kant, sanatçının fikirleri, eğer doğa onlara aynı oranda zihinsel güç bahsetmiş olsaydı, öğrencilerinde de benzer fikirler uyandırır der. Kant'a göre güzel sanat modelleri, bu fikirleri gelecek nesillere aktarmanın tek yoludur. Deha, Kant'ın ruh olarak adlandırdığı ve bazen can olarak da tercüme edilen şeyi gerektirir. Kant bunu zihnin canlandırıcı ilkesi olarak adlandırır, yani şeylere hayat verir. Bunun yaptığı şey zihinsel güçleri [hayal gücü ve anlayış] amaçlı bir şekilde harekete geçirmektir, yani zihinsel güçlerin kullanımında kendini sürdüren ve onları güçlendiren bir oyuna sokmaktır. Dahası, bu ilke estetik fikirler sunma yetisidir, yani semboller yaratma yetisidir ve sanat eserleri bu tür sembollerin örnekleri olabilir, zihni çok fazla düşünceye sevk eden, hiçbiri kesin olmayan ya da dil tarafından tamamen anlaşılabilir olmayan imgesel ürünlerdir. Kant burada bize hayal gücünün bu üretken kullanımda, gerçek doğanın malzemesinden başka bir doğa yaratmada çok güçlü olduğunu söyler. Metaforlar ve analogiler kullanarak deneyimi yeniden şekillendirir. Bu tür semboller deneyimin sınırlarının ötesinde yatan bir şeyin peşinden gider ve Kant'ın aklın kavramları olarak adlandırdığı, Tanrı, ruh ve ölümsüzlük gibi en temel fikirleri sunmaya mümkün olduğunca yaklaşmaya çalışır. Bunu yaparken hayal gücü entelektüel fikirler yetisini harekete geçirir yani bu fikirleri canlandırır. Deha, bizi bu şekilde aşkın ama nihayetinde ifade edilemez olana bağlayan şeyleri yaratan kişidir. Eğer bir kişi bir sanat eseri üretirken bilinçli olarak kuralları takip edebilseydi, eserin üretimi için kuralları veren bir deha gücüne ihtiyaç olmazdı. Kant, ahlak yasasında olduğu gibi sanatsal üretim konusunda da özgürlüğü olmazsa olmaz bir ilke olarak görür ve sanat üretimi için özgürlük olmalı ve üretimin temeline aklı yerleştirmelidir. Kant, güzel formlara sahip nesnelere üretmek için yalnızca zevkin gerekli olduğunu belirtir.

KAYNAKÇA

- Altuğ, T. (2016). *Kant Estetiği*, İstanbul: Payel Yayıncılık.
- Basut, L. L. (2022). *Kant: Duyumsamanın Temel Kavramları*, Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Bozkurt, N. (1995). *Sanat ve Estetik*, İstanbul, Sarmal Yayınları.
- Cassirer, E. (2017). *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi*, Çev. Doğan Özlem, İstanbul: Notos Kitap Yayıncılık.
- Erenözlü, S. S. (2022). *Kant Estetiği ve Modern Eleştiriler*, İstanbul: Aktif Düşünce Yayıncılık.
- Guyer, P. (1994). "Kant's Conception of Fine Art", *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, Vol:52, no:3 Summer.
- Guyer, P. (1997). *Kant and the Claims of Taste*, New York: Cambridge University Press.
- Guyer, P. (2006). *Immanuel Kant and the Critique of Judicial Power*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Guyer, P. (2022). *Kant*, Çev. Deniz Soysal, İstanbul: Say Yayınları.
- Heimsoeth, H. (2012). *Kant'ın Felsefesi*, Çev. Takiyettin Mengüşoğlu, Ankara: Doğubatı Yayınları.
- Kant, I. (1993). *Arı Usun Eleştirisi*, Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınları.
- Kant, I. (2005). *Critique of Judgment*. New York: Barnes and Noble, Inc.
- Kant, I. (2005). *Notes and Fragments*. Guyer, Paul Ed. Trans. Curtis Bowman; Guyer, Paul; Rauscher, Frederick. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kant, I. (2010). *Güzellik ve Yücelik Duyguları Üzerine Gözlemler*, Çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Hil Yayınları.
- Kant, I. (2011). *Yargı Yetisinin Eleştirisi*, Çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınları.
- Kant, I. (2022). *Saf Aklın Eleştirisi*, Çev. Naci Pektaş, Ankara : Gece Kitaplığı.
- Kneller, J. (1986). Kant's Concept of Beauty, *History of Philosophy Quarterly*, Vol. 3, No. 3 (Jul., 1986), pp. 311-324, Erişim Tarihi: <https://www.jstor.org/stable/27743776>.
- Kula, O. B. (2008). *Kant Estetiği ve Yazım Kuramı*, İstanbul: Doruk Yayınları.
- Makkreel, R. (1995). *Imagination and Interpretation in Kant: The Hermeneutical Import of the Critique of Judgment*, Chicago: University of Chicago Press.
- Wood, A.W. (2020). *Kant*, Çev. Aliye Kovanlıkaya, Ankara: Alfa Yayınları.
- Zimmerman, R. L. (1963). Kant: The Aesthetic Judgment, *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, Vol. 21, No. 3 (Spring, 1963) Erişim Tarihi: <https://www.jstor.org/stable/427443>.